

מפי רבו הוא משיג מה שבלבו. 'כי הבדל בין כתיבה לדיבור, כי בכתיבה הוא רק התגלות החכמה שבמוחו ומחשבתו, אבל הדיבור הוא התגלות הבינה שבלב, שזה נגלה בדיבור כפי איכות הדיבור ותנועתו ניכר עליו מה שבלבו, כידוע שיש הכרה בדברים אם יוצאים מן הלב ואם מדבר בתוקף או בנחת בכעס או רצון וכיוצא בו הלשון קולמוס הלב (כמ"ש בחובת הלבבות — שער העונה), וניכר ומלוּבש בדיבורו הבינה שבלב, משא"כ בכתיבה מלוּבש רק החכמה...'. 'לקוטי מאמרים' ז, עמ' 105.

אבל אחר שנפזרו בגלות לכל קצוות עד שאם יצטרכו ללמוד מפי רב היתה התורה משתכחת ח"ו, הרי הכתיבה מצוה חיובית. ואף על פי שכל תורה שבעל פה האידנא גם כן כתיבה ומנחא כבר, מ"מ גם כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש הכל הוא בכלל תורה שבע"פ שנגלה למשה רבינו ע"ה כמשאז"ל, ומשחידשו בעולם הזה צריך שישאר הדברים לעולמי עד בעולם הזה גם כן על ידי הכתיבה. ועל כן הזהירו הקדמונים לכתוב כל מה שמחדש, כמו שכתוב בספר חסידים (תקל) והמגיד לה' בית יוסף' וכדומה — כי אין האדם יודע איזה יכשר, ואולי הוא החידוש של תורה שבעל-פה השייך לחלקו שלא נגלה עדיין לשום אדם בעולם, והוא לכך נוצר להביא חידוש תורה לעולם הזה וצריך שלא יאבד באבדו ח"ו, דאז ח"ו יצטרך להתגלגל, רק יוציאנו בפועל בעוה"ז על ידי דיבור פה לתלמידים או ע"י כתיבה.

וראייתי כתוב על שם חכם גדול אחד שלא כתב שום דבר מחידושי מעודו, וטעה כפי מה הכתיבה, כי הוא זוכר הכל ולא שכח שום דבר ממשנתו ומחידושי מעודו, וטעה כפי מה שאמרנו, כי אין כונת הכתיבה לעצמו לבד, רק לדורות הבאים, ואף על פי שכבר יש ספרים הרבה בעולם ועשות ספרים אין קץ, מ"מ כל תלמיד ותיק יש לו דבר חידוש השייך לחלקו שלא יוכל אדם אחר ליגע בו... וכן הוא בהרא"ש ובטוש"ע (יו"ד ער) דהאידנא עיקר מצוה ר'כתבו לכם את השירה הזאת' בכתיבת תורה שבעל-פה.

(וכי"ב יש בלקט שיחות מוסר להגרי"א שר. ח"ב עמ' שלד).

דף לו

'לא תענה על רב — לא תענה על רב' — כתבו ראשונים (חדושי הר"ן ורבנו יונה ונמו"י. וכ"כ הרדב"ז בשו"ת, ח"א שח): אין האזהרה על הקטן שלא יחלוק על הגדול — שהרשות בידו לחלוק על המופלא שבבית דין, ואף אסור לו לומר דבר בניגוד למה שהוא סובר, אלא הזהיר הכתוב את הגדול שלא יתחיל לומר דבריו, שמא הקטנים יימנעו מלומר את דעתם משום כבודו או משום שסומכים על הגדול שאינו טועה ולא ישימו אל לבם לעיין ולחפש להצלת הנידון.

אבל מלשון רש"י (כאן ולעיל לב. ד"ה מן הצד) יש לדייק שאין לקטן לחלוק על המופלא. (וכן כתב רבנו יונה בשיטתו, והשיג כנ"ל. ואמנם המהרש"א, וכן בשו"ת אג"מ או"ח ח"א קט, דייקו מרש"י להפך. וכן כתבו שם בדעת התוס'.

ובאג"מ הביא מדברי הרמב"ם בפרוש המשנה, שהיא אזהרה לקטן שלא לחלוק על המופלא).

אך נראה מצד הסברה שאין הכוונה שיאמרו דבר שאין לבם מסכים עמו, שהרי אמרה תורה מדבר שקר תרחק. וגם לא יתכן שמשום כבוד המופלא יהא פוסק דין מות על אדם בניגוד לדעתו. על כן היה נראה לפרש שאם הגדול אמר דעתו והם סבורים אחרת, יצטרכו להסתלק מן הדין או לומר 'איני יודע'.

שו"ר בחזון איש (סנהדרין יז, ג) שפרש דברי רש"י, שעיקר האזהרה הוא על הקטן שלא לחלוק על הגדול

כדרך שחולק על חברו, אלא כשמביע דעתו בניגוד לדעת הגדול אומר בדרך כבוד, כתלמיד לפני רבו. וודאי חייב לומר את דעתו (וכמו שכתבו התוס' בתירוץ הראשון). וגם בשעת פסק הדין אומר שדעתו נשארה כמו שאמר קודם — זהו ענין האזהרה מן התורה. אלא חששו חכמים שמתוך טרדת המחשבה על כבוד הרב, שמא תהיה לו הפרעה בסידור דבריו, ולא יוכל לבאר בטוב טעם את נימוקיו. ואילו ידבר בתחילה, יתכן שיסביר דבריו באר היטב בעריכת שפתיים, ושמא הדיינים האחרים היו פוסקים כמותו והיה הלה ניצול — לכך שקדו חכמים על הדבר וקבעו להתחיל מן הקטן. אבל ודאי אין חוששים שהקטן יאמר 'חייב' כשלפי דעתו הוא פטור. רק שבמניעתו מלפרש טעמו כיאות נפסיד האחרים שאפשר שהיו מסכימים עמו, כאמור.

'שונה אדם לתלמידו ודן עמו בדיני נפשות. מיתבי... כי קאמר רב, כגון רב כהנא ורב אסי דלגמריה דרב הווי צריכי ולסבריה דרב לא הווי צריכי' — ומה ששנינו לעיל שהתלמיד מלמד זכות בדיני נפשות או אף חובה בדיני ממונות, ומצטרף עם הדיינים למנין — שם אין מדובר שהרב שונה לו את הענין עתה, הלכך אם נתן התלמיד טעם מעצמו — נחשב במנין הדיינים. אבל כאן לא אמרו אלא בששונה הרב עם תלמידו בשעת הדין את הסוגיא, לכן אינם נחשבים כשנים אלא אם היה התלמיד בעל סברא לעצמו כגון רב אמי ורב אסי (עפ"י המרדכי תשטז; שו"ע חו"מ יח,ה).

ויש מתרצים שמה שאמרו לעיל שהתלמיד מלמד זכות או חובה, היינו בכגון שאין צריך לסברת רבו (ע' בחדושי הר"ן).

ויש מחלקים ואומרים שאין התלמיד נמנה במנין הדיינים הבסיסי, אלא צריך שיהיו מנין ראוי בלעדיו, ואולם יכול התלמיד להצטרף לבסוף ואז עולה למנין המכריעים (ע' רבנו יונה ומאיר).

(ע"ב) 'כי קאמר רב, כגון רב כהנא ורב אסי דלגמריה דרב הווי צריכי ולסבריה דרב לא הווי צריכי' — ופשוט שהוא הדין באב ובנו, שאם הבן יש לו דעה וסברה משלו, ואינו צריך לאביו — נמנה הוא ואביו כשנים (עפ"י אגרות משה חו"מ ח"ב כ).

והיינו כגון בטומאות וטהרות שכשרים לישב יחדיו, אבל בדיני ממונות לא. ולדברי הרמב"ם אף בדיני ממונות כשרים לישב ולהימנות בשתיים בשעת משא ומתן ולא בשעת הפסק. וע' בבאור דבריו בקהלות יעקב (ג) שיש ודנים תחילה על ההלכה העקרונית, ונידון זה דומה לשאר הוראות איסור והתר שהקרובים כשרים לדון יחדיו, ורק אחר כך כשנמנים לפסוק על המעשה שבא לפניהם, אז אינם יושבים ביחד.

'משום דאין הכל כשרין ועשרים ושלשה חדא היא. הא איכא אחריתי, דתניא, אין מושיבין בסנהדרין זקן וסריס...' — יש לשאול מאי שנא הדין ש'אין הכל כשרים...? שהוא דבר אחד עם 'עשרים ושלשה', ואילו 'אין מושיבין בסנהדרין זקן' נמנה כדבר נפרד? — לפי שממזר או חלל, אין מושיבין אותם בסנהדרין מלכתחילה, הלכך כשאמרו שצריך עשרים ושלשה, ממילא יודע אני שהפגום אינו יושב שם, ואולם הדין ש'אין מושיבין זקן בסנהדרין' אינו כלול במה שאמרו 'עשרים ושלשה', כי אפשר שהושיבוהו לפני שהזקין, ועתה שהזקין בא דין שור הנסקל לפניהם, והריהו כשר לדונו. ולכן משמיענו כדבר נוסף שגם זה פסול לסנהדרין (חדושי רבנו יונה. וכן שיטת הרשב"א בתשובה — מובאת בשבות יעקב (או"ח כט. ומביא לה סימוכין), שגם אם הזקין או שנותרס אחר שהושיבוהו — מעבירים אותו. וכ"נ דעת המנ"ח שבסמוך).

— כתב בספר מנחת חינוך (תצא, ט): נראה שדין זה, אין מושיבין זקן וסריס ומי שאין לו בנים — לעיכובא הוא, שהרי נחשב בין עשרה דברים שיש בין דיני נפשות לדיני ממונות, וכל שאר הדברים המנויים הם לעיכוב.

נראה לכאורה שכוונתו 'לעיכובא' — כלפי דין הושבתם הסנהדרין, שאף בשעת הדחק אין מושיבים אותם, וגם אם הושיבו — יצאו. אך אם כבר דנו — דיניהם דין. שהרי למד זאת מכך שנמנו בעשרה דברים, והרי ביניהם דינים שאינם לעיכוב הדין בדיעבד, כגון פתיחה לזכות, או מלמד זכות שחזר ולימד חובה ודנו, שמסתבר שפסק הדין אינו בטל משום כך. וצ"ע.

ענינים וטעמים

'מימות משה ועד רבי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד...' — אמר רבי נחמן מברסלב זצ"ל: הרי אמרו 'הרועה שיחכים — ידרים, ושיעשיר — יצפין' משמע, אי אפשר שיהא גם חכם וגם עשיר, כי הרי אם מדרים אינו מצפין ואם מצפין אינו מדרים. — והלא מצאנו 'תורה וגדולה במקום אחד'? ותיירץ: ניתן לזכות בשניהם רק על ידי ענוה, שאז אין לו מקום.

באור הדברים, כל מה שנותנים לו לאדם כקנין — הרי זה לנסיון עבדו, לראות אם יתגאה ויטלנו לעצמו, או ישתמש בו לעבודת ה'. ולא הרי נסיון העושר כנסיון החכמה, ולכן אין נותנים לאדם עבודה קשה זו של שני נסיונות כאחד.

אבל מי שהתרומם למעלת הענוה, ויודע ומשיג שכל קניניו, אף אלו הרוחניים, אינם 'שלו' אלא להפך, הרי הוא כעבד המשועבד לרבו עם כל הכלים שהפקידו בידיו, [ולכן נקרא משה עבד ה' — שהיה ענו מכל האדם] — אדם כזה אין לו רשות ומקום לעצמו כלל, וייתכנו אצלו תורה וגדולה במקום אחד. [ודקדקו רז"ל לומר 'גדולה' ולא 'עושר' — שידוע ש'הגדולה' היא כינוי לספירת החסד, ואצל אדם בדרגה כזו, אכן אין העושר אלא כלי לעשיית חסד] (מכתב מאליהו ח"ד עמ' 23).

וכמשה הענו מכל אדם, כן רבינו הקדוש, אמרו עליו שמשמת רבי בטלה ענוה, וכמו שאמרו כאן, שבבית דינו לעולם התחילו מן הקטן (וע"ע במובא בב"ב קכד.). וזה הענין אשר מצאנו בשניהם תורה וגדולה במקום אחד, כנ"ל.

'מימות משה ועד רבי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד...' אמר רב אדא בר אבהו: אף אני אומר, מימות רבי עד רב אשי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד' — ליסוד התורה, הכרח הוא שיהיו כל תלמידי החכמים יחדיו תחת ראש ומנהיג אחד. ולכך משה רבינו היה הראש בעת נתינת תורה שבכתב; וכן רבי ורב אשי — מיסדי המשנה והתלמוד, שהם כללות התורה שבעל-פה שבידינו (מתוך מחשבות חרוץ עמ' 189. וע' תורת חיים).

*

דע, שהצדיקים שבדור הם יושבין בעיגול, דהיינו סדר ישיבתם שהם יושבים בעולם, כל אחד ואחד במקומו, הוא על סדר העיגול, ואף שיש שאר בני אדם ביניהם, שמפסיקין ומקלקלין סדר העיגול, אך דע שאלו בני אדם הם בבחינת 'אינו מן הישוב' ואינם נחשבים כלל, ואזי נשארים הצדיקים יושבים בסדר עיגול, והקב"ה על כולם, והוא בחינת ראש בית דין, כי אלו הצדיקים שיושבים בעיגול הם בחינת בית דין שמהם יוצא המשפט לכל אחד ואחד, הן לזכות הן לחובה, וכן פרנסה יוצאת מהם, שהם מחלקין הפרנסה לכל אחד ואחד כראוי לו.

קכג

והעיקר הוא שיהיה אהבה ביניהם. ואהבה היינו שיהיה האהבה חזקה כל כך עד שיהיו רואים זה את זה תמיד, כי מחמת גודל האהבה אינם יכולים לסבול כלל שלא יראו אחד את חברו תמיד. גם יש אהבה שיכולים לסבול שלא יראו זה את זה, ואעפ"כ הוא אהבה, שאוהבין את עצמן מרחוק. וגם זה הוא בחינת רואין זה את זה, כמו שאומרין העולם על דבר השנאוי, שאינו יכול לראותו, אבל כשהם אוהבים זה את זה, הוא בחינת רואים זה את זה, שהוא בחינת אהבה כנ"ל.

וזה בחינת 'סנהדרין היתה יושבת כגורן עגולה'. סנהדרין — זה בחינת הצדיקים, שמהם יוצאין כל המשפטים וכל הפרנסה כנ"ל. וזה בחינת כגורן, שמשם יוצא מזונות ופרנסה, וישיבתם בעיגול כנ"ל, היינו בחינת אהבה, שהיא בחינת ראייה כנ"ל' (לקוטי מוהר"ן ח"א קפג) ע"ע בספר אוהב ישראל — פרשת שקלים.

דף לז

'דאמר ליה ההוא מינא לרב כהנא: אמריתו נדה שרי לייחודי בהדי גברא, אפשר אש בנעורת ואינה מהבהבת?! אמר ליה: התורה העידה עלינו סוגה בשושנים...' — כלומר, טענתך יש בה ממש מבחינתכם, אבל עלינו העידה התורה שמספיק לנו בשמירה קלה של גדר שושנים (עפ"י שם משמואל נשא. וע"ע יד רמה וכן יהודיע).

'אמריתו נדה שרי לייחודי בהדי גברא...' — על דין יחוד באשתו נדה, ע' במובא ביוסף דעת סוטה ז. וע"ע בשו"ת מהרש"ם ח"ב קעח ושו"ת שבט הלוי ח"ח רעא — אודות אשה שאינה טובלת לנדתה כלל, וגם לעתיד לא תטבול, האם מותרת ביחוד עם בעלה. ושם הורו לאסור [ואולם אין זה איסור יחוד ממש דאורייתא אלא מדרבנן, ע"ש].

'אפילו ריקנין שבך מלאין מצות כרמון' — תימה, מה שייכות דרש זה לאיסור נדה? ויש לפרש, מכיון שהם 'ריקנים' ממצוות מעשיות, על כרחנו לפרש 'מלאים במצוות כרימון' על דרך שאמרו (במכות כג): ישב אדם ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה, דהיינו שבא דבר עבירה לידם ונמנעים ואינם עוברים. והרי סתם עבירות אינן מגיעות תמיד לידי כל אדם — מכאן שהמדובר באשתו נדה שהיא עמו תמיד והוא פורש ממנה (מרומי שדה. וע"ע מה שכתב בחגיגה כז וסוטה ג: עלי שור ח"א עמ' רב).

'וירח את ריח בגדיו — אל תקרי בגדיו אלא בוגדיו' — ראה בראשית רבה (תולדות), על פסוק זה — שני מעשים ב'בוגדים' מזרע יעקב; יוסף משיתא ויקום איש צרורות, שעשו תשובה שלמה בסוף ימיהם וקנו עולמם בשעה אחת. ומבואר בספרים שה'בוגדים' של יעקב הם בבחינת 'בגדים' — כלומר, החטאים הנם לבוש וכיסוי חיצוני, ואין חטאם של זרע יעקב בא מעומק הלב אלא מהשפעת אומות העולם הסובבים את השושנה. וזה הענין שיעקב קיבל הברכות בבגדי עשו דוקא, כי יעקב עצמו, וכל זרעו הדומים אליו — הם אינם נצרכים לברכת יצחק, אולם אותן נשמות של צאצאי יעקב הדומים במעשיהם לעשו, הם הצריכים לברכה.

וזה היתה דעתו הראשונה של יצחק לברך את עשו — כי יעקב אינו נצרך לברכה אלא עשו, כדי שיוכל להפוך את כל כחותיו הגדולים לסטרא דקדושה, בחינת בעל תשובה. (ע' בספרי ר' צדוק הכהן 'ישראל קדושים' עמ' 117; 'עמלה של תורה' עמ' 219, ועוד רבות בשאר ספריו. וע"ע בספר הפרשיות — תולדות).

דין המזבח מקדש את הראוי לו, נתבאר בזבחים פג.
דין שלשה שנכנסו לבקר את החולה — בב"ב קיג.

דפים לד — לה

- עז. א. דיני נפשות, האם אפשר לדון ולהעניש בלילה?
ב. דיני נפשות, האם גומרים את הדין ומבצעים אותו ביום שנשאו ונתנו?
ג. האם דנים דיני נפשות בערבי שבתות וימים טובים?
א. אין גומרים דיני נפשות אלא ביום (והוקע אותם לה' נגד השמש. והוקעה זו תליה שלאחר סקילה).

ב. דיני נפשות גומרים בו ביום לזכות, וביום שלאחריו לחובה (שחובה להלין את הדין כדי לצדקו, שמא ימצא בלילה זכות (רש"י), משום שנאמר צדק ילין בה (ר' הנינא); אשרו חמוץ — אשרו דין שמחמץ את דינו. רבא).

כיצד? לא מצאו לו זכות, מעבירים הדין למחר, ומזדווגים זוגות וזוגות (ביום הראשון לאחר שהעבירו, היו מזדווגים הדיינים בבתייהם או בשוק ונושאים ונותנים בדבר. רש"י). היו ממעטים ממאכל ולא היו שותים יין כל היום. ונושאים ונותנים (כל אחד עם זוגו או עם עצמו בביתו. רמב"ם) כל הלילה. ולמחרת משכימים ובאים לבית דין. וכל אחד אומר אם עומד במקומו הראשון, אם לאו [והמלמד זכות אינו חוזר ומלמד חובה, רק בשעת גמר דין כשעומדים למנין, כאמור]. ועומדים למנין (עפ"י משנה מ.).

פסקו הדין לחיוב, יש לבצעו מיד — שאסור לענות הדין.
[חייבי סקילה שדינם בתלייה, משהים את גמר דינם עד סמוך לשקיעת החמה, כדי שלא יתרשלו בקבורתם וישכחום, אלא יורידום מיד מהעץ לקברם (מו:)].

יש סוברים שאם כל הדיינים אמרו חייב, אין מלינים את דינו אלא מחייבים לאלתר, שהרי אין מקום למצוא לו זכות. ואולם לפרש"י ושאר מפרשים באופן זה פטור מכלום, כדלעיל יז.

- ג. אין דנים דיני נפשות בערב שבת או בערב יום טוב, שהרי לגמור הדין לחובה באותו יום — אי אפשר, משום הצורך בהלנת הדין. ולגמור דינו ולהרגו בשבת אי אפשר, שאין רציחה דוחה שבת. ולגמור הדין בשבת ולבצעו ביום ראשון — הרי אתה מענה את דינו. ולעכב את גמר הדין עד ליום ראשון — אין עושים כן שמא ישכחו טעמם, שאעפ"י שסופרי הדיינים כותבים טעמי הדין, ישוב הטעם כראוי נשכח מן הלב, ולא תמיד אפשר להעלותו על הכתב כהוגן — הלכך אין דנים.

דין עשיית שני דיני נפשות ביום אחד — ע' להלן מה-מו.

דפים לה — לו

- עח. א. האם קבורת מת מצוה דוחה שבת?
ב. האם עבודת המקדש של ציבור ושל יחיד, דוחה שבת ויום טוב?
ג. האם קבורת מת מצוה דוחה את העבודה?

ד. האם מיתת בית דין דוחה שבת ויו"ט?

ה. האם מיתת בית דין דוחה עבודה?

א. אין קבורת מת מצוה דוחה שבת (ואין ללמוד שתדחה שבת מ'קל וחומר' שדוחה עבודה, כי רציחה (= מיתת ב"ד) תוכיח שדוחה עבודה ואינה דוחה שבת).

ב. עבודת ציבור, כלומר קרבן שקבוע לו זמן — דוחה שבת, אבל לא קרבן יחיד ובכלל זה כל קרבנות שאין זמנם קבוע.

ביום טוב נחלקו הדעות האם נדרים ונדבות קרבים ביום טוב אם לאו.

ג. קבורת מת מצוה דוחה את העבודה (...ולאחתו לא יטמא — אבל מטמא למת מצוה. ואפילו היה הולך לעשות פסחו).

ד. מיתת בית דין אינה דוחה שבת ויום טוב. (לא תבערו אש בכל משבת יכם — אף בבית דין שנאמר בו מושבת יכם. ואין בין שבת ליום טוב אלא אוכל נפש בלבד).

ה. מיתת בית דין דוחה עבודה, בין בקרבן יחיד בין בציבור (מעם מזבחי תקחנו למות. ואפילו אין שם כהן אחר הראוי לעבוד, תידחה העבודה (תוס'). כן אמר רבי יוחנן. ואביי הקשה לומר שלא תדחה את העבודה מלבד בקרבן יחיד. ורבה תירץ.

אם כבר התחיל בעבודה — לדעת רש"י (עפ"י יומא פה) אין מפסיקים אותו מן העבודה לקחתו ליהרג. וברמב"ם משמע שחולק.

דף לו

עט. א. מהיכן מתחילים לדרון בדיני נפשות, בדיני ממונות, ובטומאות וטהרות — מגדול הדיינים או מהקטן שבהם?

ב. כשעומדים למנין, האם האב ובנו או הרב ותלמידו נמנים כשנים או כאחד?

ג. שור הנסקל — האם דינו כדיני ממונות או כדיני נפשות?

ד. גר, ממזר, חלל, בעל מום, זקן מופלג, סריס ומי שאין לו בנים והאכזרי — האם כשרים להיות דיינים?

א. בדיני נפשות מתחילים בשמיעת דעות הדיינים מן הצד (= הקטן), כדי שלא יחלקו על הגדול (לא תענה על רב). ובשאר הדינים (ערמב"ם סנהדרין יו, יא; מנ"ח ד, לה) — מן הגדול. בבית דינו של רבי התחילו מן הצד אפילו בדיני ממונות, משום ענוה יתרה שהיתה בו.

א. התוס' צדדו לומר שבדיני ממונות לא נאמר כלל איסור 'לא תענה על רב'. או אפשר שיש בדבר איסור, אלא שבממונות לא חששו אם לא יחלקו על הגדול בפירוש, אלא אם לא יסכימו אליו יאמרו דרך שאלה.

ב. כתב הרא"ש (בתשובה מו, ב) שמבואר כאן שאם דעת הרוב מנוגדת לגדול — הדין נקבע כקטנים.

ב. כשעומדים למנין בענין טומאות וטהרות, שאין המנין שם מעיקר הדין, אלא במקום שיש מחלוקת (רש"י) — נמנים האב ובנו או הרב ותלמידו כשנים.

ובשאר הדינים שצריך להם מניין דיינים מעיקר הדין — נמנים כאחד. (ויעמוד הבן וילך לו (עפ"י התוספתא, מובא ברש"י וראב"ד. והטעם, כדי שלא יטעה אדם לומר שניהם מן המניין).

בדין ממש, כממונות ונפשות, כיון שהם קרובים — לדברי הכל פסולים לדון יחדו. ובקדוש החדש, לר' שמעון אב ובנו כשרים לדון, ואין הלכה כן (ר"ה כב.). ולגרסת הרמב"ם אף בדיני ממונות נמנים כשנים בשעת משא ומתן ולא בשעת גמר דין. [והראב"ד השיגו מה מנין יש בשעת משא ומתן. ובקהלות יעקב (ג) פירש, שתחילה נושאים ונותנים בבית המדרש על השאלה העקרונית, ובוה נמנים האב ובנו כשנים. ואח"כ דנים באופן מעשי ובוה אינם נמנים].

היה התלמיד נצרך לרבו לענין השמועות אך לא לסברות — בזה אמר רב שנמנה התלמיד עם הרב בשנים בדיני נפשות (בין לזכות בין לחובה. רש"י) — כיון שיש לו דעה וסברה עצמאית.

כתב המרדכי (תשטז. וכן נפסק בשו"ע יח,ה) שזה שהתלמיד אינו נמנה עם רבו בשנים, דוקא כשרבו שונה לו את ההלכה עתה. אבל אם אינו שונה לו — נמנה התלמיד בפני עצמו כשנותן טעם מעצמו [בדיני נפשות — לזכות בלבד, ובממונות — לזכות או לחובה].

ג. כל הדברים המנויים במשנה, שבין דיני ממונות לדיני נפשות — דין שור הנסקל כדיני ממונות. מלבד לענין ב"ד של עשרים ושלשה, שדינו כנפשות, שעל זה בא ההקש למיתת הבעלים. וכך לענין שאין מועילים הודאת בע"ד ועד אחד, כמבואר במקום אחר.

ד. גר, ממזר וחלל, בעל מום, זקן מופלג, סריס ומי שאין לו בנים — פסולים לדיני נפשות (ומום אין בד; ונשאו אתך — בדומים לך. וזקן ומי שאין לו בנים פסולים משום שאינם רחמנים כל הצורך). רבי יהודה מוסיף אף אכזרי. [מלבד בדין המסית, מושיבים את הזקן ושאיין לו בנים ואכזרי]. וכשרים לדיני ממונות. הגר, לדעת התוס' הר"ף והרשב"א ועוד, אינו כשר לדון אלא גר אחר, ולא ישראל, מלבד אם היתה אמו מישראל.

ולדעת רש"י כשר לדון דיני ממונות לישראל, ואף כשר לדון דיני נפשות לגר אחר. ולרבנו דוד (בחדושי הר"ן), לכתחילה אין מושיבין אותו כדיין קבוע לדון דיני ממונות לישראל, אלא לדון גרים אחרים בלבד, אך אם דן — דינו דין.

דפים לו — לז

פ. כיצד סדר ישיבת הסנהדרין ותלמידיהם? הוצרכו לסמוך, כיצד עושים?

סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה כדי שיהיו רואים זה את זה (ואת העדים ובעלי הדין. שררף אגן הסהר). שני סופרי הדיינים עומדים לפניהם, אחד מימין ואחד משמאל, וכותבים דברי המזכים ודברי המחייבים (שניהם כותבים הכל. רש"י). רבי יהודה אומר: שלשה, אחד כותב דברי המזכים ואחד כותב דברי המחייבים והשלישי כותב דברי כולם.

ושלש שורות של תלמידי חכמים יושבים לפניהם. לכל אחד מקום קבוע, לפי גודלו וחשיבותו. הוצרכו לסמוך (כגון שמת אחד מן הדיינים), סומכים תלמיד היושב בשורה הראשונה, ולא היה יושב במקומו של הראשון אלא במקום הראוי לו לפי גדלו. וכל תלמיד מתקדם למקום אחד גבוה ממקומו הקודם. אחד מהשניה בא לו לראשונה, אחד מן השלישית בא לו לשניה. ובוררים אחד מן הקהל לישוב בשורה השלישית, במקום שנתפנה.